

Piše: Milomir Marić

RANI RADOVI

Želimir Žilnik u pratnji kritičara Bogdana Tirnanića: naša je filmska kritika često bila voljna upucati neugodnog režisera.

Otkako je, prije deset godina, zbog svojega filmskog prvenca »Rani radovi« bio prozvan autorom crnohumornoga pamfleta anarhoidne orijentacije, Želimir Žilnik postao je jedna od najkontroverznijih ličnosti jugoslavenske kinematografije. Snimao je, u međuvremenu, filmove u zemlji i u SR Njemačkoj, i dok je, u nas, ponekad bio optuživan da se okomljuje na socijalizam, u inozemstvu su ga napadali da diskreditira kapitalizam. Za cijelo to vrijeme on je bio uvjeren da pred svijetom afirmira svoju zemlju i socijalizam.

Zelimir Žilnik zatočio se u montaži Beogradske televizije, gdje, malo nervozno, slaže bezazlene sličice nove dokumentarne televizijske drame. Više od svih nepravdi na svijetu muči ga kako da te sličice promiču glatko, je li, prilikom razvijanja filmske vrpce, pogodena prava boja... Rasterećen slanja spasonosnih poziva za promjenu svijeta, smisao umjetnosti pronašao je u tome što svoja nova djela unedogled čisti i glača. Da budu nemarno izlizana, a opet kicoški elegantna.

Muči ga već odrasla kćerka; pjeva u nekom pankerskom ansamblu i od oca očekuje spotove za televiziju, mnogo modernije i efektnije od

onih koje prave drugi specijalisti i vršnjaci televizijske umjetnosti.

Iz velike nužde Želimir Žilnik postao je televizijski narodni tribun. Okrenuo se »živom« narodu, a televizija je jedina prava općenarodna kultura i zabava. Gledaju je osobito oni koji uvečer nemaju para za kavu, oni koji su bolesni pa leže, oni koji su sami pa nemaju kamo. Žilnik je izračunao da je televizija, čak i kad ne valja, najveća radost našega naroda i da je, i tada, bolja od mnogo čega drugog što naš narod ima.

Običan je čovjek pušten na televiziju slučajno, više nečijom nebudnošću nego namjerno. U poplavi malogradanskog obrađivanja života, radnici i seljaci predstavljeni su, po pravilu, kao blentavi tipovi, me-

ZELIMIRA ŽILNIKA

haničke igračke, koje ukočeno emitiraju frazerske deklamacije.

Žilnikovi junaci garantirano su živi.

Žanru dokumentarne televizijske drame formalno pripadaju i Žilnikova ostvarenja: »Bolest i ozdravljenje Bude Brakusa«, »Vera i Eržika«, »Dragoljub i Bogdan«, »Druga generacija«. Od istog je soja i »Stanimir«, kojega upravo montira. Zapravo su to jedan običan mlinar, začudo pravi, koji, usprkos 68 godina života, ne ispušta bušilicu iz ruku jer neće u mirovinu dok ne dobije stan. Samouki seljak koji je odlučio da napiše knjigu o splavarenju. Radnica koja je u službi napredovala do kuharice kave. Klinac kome roditelji žive i rade u inozemstvu, te jedan srpski seljak koji nigdje ne može naći obuću za sebe jer nije po JUS-u.

Život Želimira Žilnika najjeftiniji je na našoj televiziji. Kao dobar obrtnik, iliti zanatlija, svoj doprinos vidi u zapostavljenom, a danas toliko potrebnom, novatorstvu i racionalizatorstvu. Tome se priklonio kad se jednog trenutka našao na prekretnici. Sve što je dotad radio bilo je osporeno i bio je prisiljen da izmisli nešto dobro i nesporno. Odlučio se za životne komade koji neće povećavati društvenu zbrku.

Kad je krenuo u ne osobito strogu umjetničku inspekciju po našim tvornicama i velikim gradilištima, Žilnik je došao do zanimljivog zaključka da svi ti veliki sistemi postoje, prije svega, zahvaljujući običnim radnicima.

Prilagođavanje okolnostima, kakve god one bile, za Žilnika je sasvim legitimna stvar u kulturi. Kod nas je navika naslanjanja na državne jasle bacila u zaborav pravilo da je većina djela iz povijesti umjetnosti nastala iz krajnje bijede i neimaštine.

Čovjek koji je u novosadskom »Dnevniku« Žilnikov igrani filmski prvenac »Rani radovi« prije deset godina označio kao crnohumorni pamflet anarhoidne orijentacije, sad je napisao da je Želimir Žilnik jedan od najdarovitijih redatelja izraslih u našoj sredini: »Pri svakom snimanju on ponovo dokazuje da je s filmom srastao, da s kamerom misli i da filmsku sliku nosi pod kožom (...) Radom se čovek rehabilitira, ako je u jednom trenutku i bio na idejnoj stranputici. Delima, snimljenim poslednjih četiri ili pet godina za televizijsko izvođenje, Žilnik je dokazao kakve su njegove stvaralačke mogućnosti i kakvo je njegovo ideološko opredeljenje (...) Prirodno bi bilo da opet bude autor pred kojim su vrata svake filmske kuće otvorena. Dakako, pre svega, vrata filmske kuće u sredini u kojoj ovaj autor živi.«

No, Žilnik je i dalje samo dopisni član novosadske »Neoplante«. U pauzi novinskih polemika, direktor dr Draško Redžep autoritativno smatra da Žilniku više nema po-

vratka: »Samo se knez Miloš dva puta vratio na presto. Ako bismo priznali instituciju rehabilitacije, onda smo se pomirili s tim da smo bili staljinističko društvo. Prošlo je vreme kinoklubaške, sirotinjske kinematografije.

Rodenje u logoru

Žilnik je rođen za rata u, po zlu čuvenom, niškom logoru. Majka Milica Šuvaković bila je prije rata poznati partijski radnik u Zemunu. Urednica lista »Žena danas«. Ljeti 1941. bila je u grupi aktivista koja je spremala prve paljevine. Nakon jednog nesretnog slučaja, izgorjele kose, poslana je u partizane na niški teren. Tu je upoznala Konrada Žilnika, komandanta jednog od tamošnjih partizanskih odreda. Kad je uhvaćena, nije priznala identitet, i u logoru je bila zatvorena kao učiteljica Jovanka Popović. Nakon porođaja, strijeljana je s grupom talaca. Njeni roditelji uspjeli su usvojiti šestomjesečno dijete, o kojem su se, poslije majčine smrti, brinule logorašice.

Otac mu je poginuo 1944. Proglašen je narodnim herojem.

Kronike niškog logora spominju da je tu rođeno i skriveno jedno dijete. U kazališnoj predstavi »Proboj«, i u životu, njegovo je ime Želimir.

Smatrao je da nije naslijedio zasluge svojih roditelja i da, prema tome, nema prava na privilegije. To je izazivalo nelagodnosti kod suboraca njegovih roditelja. Na istaknutim položajima, kad bi ga sretali, govorili su, snebivajući se: »Zaista je sramota što ti ništa nismo pomogli.«

Odrastao je u obitelji svog djeda, pravoslavnog svećenika, u Zemunu. Ne sjeća se gladi, nikakve bijede i neimaštine. Kao klinac čitao je novine, zanimalo su ga društvene teme i rano je odlučio da bude društvu od koristi. Bio je komandant pionirskih odreda Zemuna i s grupom pionira 1954. primljen je kod maršala Tita. Svi su bili oduševljeni »minjonima« koje su prvi put jeli i automobilom »Zis« kojim se Maršal vozio.

Niti zna niti je zapamtio drugo društvo osim socijalističkog.

Prošla je bila Staljinova era, i Jugoslavija je postala važan faktor u svjetskom zbivanju, dobivajući, postupno, pravi svjetski *image*. Sjeća se prvih Titovih posjeta Engleskoj. Kad je bio na ljetovanju, vidio je brod »Galeb« s nasmijanim Titom, Naserom i Nehruom. Naš izlazak u svijet bio je efektan i spektakularan. Strani državnici, car Haile Selasije, Sukarno, U Nu, slijetali su na

batajnički vojni aerodrom, i Žilnik pamti da su, prilikom dolaska svakog novog gosta iz prijateljskog »trećeg svijeta«, iznova bojili vapnom stabla kraj puta i fasade kuća. Njegova generacija bila je čvrsto uvjerena da se tako trasira put kojim ćemo postati nova svjetska sila. Dok su skojevci, s nevjericom, pjevali »Amerika i Engleska bit će zemlja proleterska«, postskojevcima se činilo da takva postaje cijela zemaljska kugla.

Stanovao je kod Konjičke škole u Zemunu, odakle su prema Beogradu polazile manifestacije u slavu Trsta i socijalizma. Odatle su kretale prvomajske parade, simbolizirajući našu spremnost da izmijenimo svijet. Bledsko vijećanje označilo je i službeni raskid sa staljinizmom, a donesen je i novi statut Partije, pisan privlačnim, literarnim, stilom. Žilnik se dobro sjeća silnog uzbudjenja dok ga je čitao kao izvrsnu beletristiku.

U međuvremenu, s grupom dječak-aktivista, proveo je jedno ljeto u Engleskoj radi zbližavanja s engleskom djecom, za koju se vjerovalo da će, kad poodrastu, učiniti i Englesku zemlju proleterskom. Boravili su u radničkim obiteljima: Želimir Žilnik kod jednog vozača londonskih gradskih autobusa s mnogo djece. U Engleskoj je bio običaj da djeca odmalena ozbiljno rade, i naš je predstavnik, s vršnjacima, osobitom crvenom smjesom krpao fasade karakterističnih engleskih kuća od cigala, popravljao bicikle i pomagao starima i iznemoglima.

Kad je Žilnik odrastao, činovnička papirnata birokracija već se malo stidjela omladinskih radnih akcija. Pomaknute iz središta općeg društvenog interesa, one su prilično bile oslobođene suvišne propagandistike i discipline. Na njima je bio prvi put da upozna stvarnost koja se umnogome razlikovala od euforičnih dočeka stranih državnika. Sretao je ljude koje napredak cijele zemlje nije nimalo izmijenio. Živjeli su u svom srednjem vijeku, ogrnuti kožama, provodeći cijeli život s ovcama ili oko ognjišta.

Na jednoj radnoj akciji Žilnik je udarnički stupio u jugoslavensku kinematografiju. Dušan Makavejev uvijekovječio ga je u grupi akcijaša koji su iz nekih vagona istovarivali cement, koji se tada još nije prevozio u vrećama. Prethodno se dobro oznojivši, s trase su se vraćali doslovce izbetonirani. Derali su se iz svega glasa da bi makar pročistili grlo. Očevici, a i filmski dokumenti, kažu da je i u tome Žilnik prednjačio. On je prvi javni nastup imao u Leskovcu, na velikoj akcijaškoj priredbi za najviše državno rukovodstvo. Cune Gojković pjevao je pjesmu »Hej, halisko« i, pošto je bio suviše debeo za stroge standarde općeg asketizma i napora, bilo je određeno da ga dva brigadira-Meksikanca, s gitarama, zaklanja-

ju. Jedan od njih, prema očekivanju, bio je Želimir Žilnik.

U sklopu Kennedyjeva programa otvaranja prema trećem svijetu, organiziran je takozvani eksperiment međunarodnog života. Naša delegacija bila je sastavljena od provjerenih omladinskih funkcionara, spremnih da se odupru američkom načinu života. Tada se smatralo da je mladani Žilnik pouzdan kao granitna stijena i, zajedno s još troje Vojvodana (nakon djedove smrti prešao je da živi kod tetke u Novi Sad), otputovao je trgovačkim brodom u Ameriku. Bili su u New Yorku, u Washingtonu su posjetili Kongres i razgovarali s kongresmenom slovenskog podrijetla Johnom Blatnikom, održali grupi američkih biznismena nadahnuo predavanje o Jugoslaviji. Napokon, 300 do 400 predstavnika omladine, pretežno iz Afrike i Azije, našlo se eksperimentalno zajedno na velikoj farmi, ostavštini Rudyarda Kiplinga, pisca poznate »Knjige o džungli«. Slobodno su se družili, brali jabuke i grožde na golemim plantažama. Na farmi se, paralelno, održavao »Flahertyjev seminar«. Njegova udovica vrtjela je u jednoj staji stare filmove nekim tipovima iz cijelog svijeta, koji rade na iskustvima toga čuvenog američkog dokumentarista. Naš je dečko tu prvi put vidio i nešto što se kod nas smatralo nedoličnim i neukusnim snimati na filmsku vrpcu: djeliće stvarnog života, kao što su, recimo, povraćanje, obavljanje nužde i prebiranje po kanti za otpatke.

Želimir Žilnik dugo je bio istaknuti omladinski funkcionar. Dogurao je do člana najvišeg vojvodanskog omladinskog rukovodstva i glavnog urednika »Tribine mladih« u Novom Sadu. Njegov je zadatak bio da istaknute umjetnike, pisce, slikare i filmaše, najprije namami i, nakon obavljenog posla, otpremi odakle su došli. Činilo mu se da je to odreda bagra, opterećena stravičnim neznanjem, taštinom i fuliranjem. Bio je zgrožen nad dizajnom života jugoslavenskog kulturnjaka, punim prekomjerne gramzivosti i hohštapleraja. Vidio je kako prije nastupa mijenjaju košulje, zatežu kravate i lašte cipele, a pred zrcalom obično iskušavaju nekoliko varijanata srdačnih osmijeha i zabrinutih pogleda. Žilnik je često u Beograd odlazio velikim službenim automobilom, i književnici, tek sišli s naših šumovitih planina, jedan preko drugog nestrpljivo su se tiskali samo da bi se vozili.

Stvaralačka inovacija

Svaka nova generacija filmaša, kad nakon mnogo čekanja napo-